

ВИВЧЕННЯ РЕАЛЬНОГО І БАЖАНОГО КОЛА СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ РІЗНОВІКОВОЇ ГРУПИ

Демократичні процеси в нашій державі вимагають вироблення нових суспільних вимог до освіти, зокрема її дошкільної ланки як основи соціокультурного становлення особистості.

Відповідно до потреб громадян України, сьогодні створюються дошкільні навчальні заклади (ясла садки) сімейного типу для дітей віком від двох до шести (семи) років, які перебувають у родинних стосунках, а також дошкільні навчальні заклади комбінованого типу, до складу яких можуть входити сімейні, прогулянкові та групи з короткотривалим перебуванням дітей. Комплектування груп у дошкільних навчальних закладах відбувається за віковими (одновіковими, різновіковими) сімейними (родинними) ознаками [1;2].

На сучасному етапі кількість різновікових груп зростає з кожним днем. Не можна не помічати того факту, що саме в умовах різновікової групи дитина взаємодіє і спілкується з дітьми іншого віку і тому у неї завжди є вибір, з ким спілкуватися – з однолітками, з дітьми старшими чи молодшими від себе. Таким чином, розширюється коло контактів, поширюється досвід спілкування, яке не можливе в умовах одновікової групи. Однак аналіз психолого-педагогічної літератури за останні десять років дає можливість констатувати, що недостатньо увага приділяється вивченню питання організації освітньо-виховної роботи саме в різновікових групах і, зокрема, дослідженню психологічних особливостей спілкування між молодшими і старшими дошкільниками.

У працях В.В. Авраменко, О.О. Вовчик-Блакитної, Є. Герасимової, Т.М. Ковальнової доведена цінність спільної діяльності та спілкування старших і молодших дітей на набуття досвіду різнобічних стосунків.

Одним із завдань нашого дослідження стало вивчення реального і бажаного кола спілкування дітей в умовах різновікової групи. Реальне коло

спілкування вивчалоя в процесі спостережень за діяльністю дітей, не регламентованою вихователем [7].

Вивчення бажаного кола спілкування проводилося в ході індивідуальних бесід з дітьми. Питання, які задавав експериментатор дітям включали значимі для дошкільників критерії вибору. З ким ти найбільше любиш гратися? З ким хочеш сидіти за одним столом? Кому з дітей ти хотів би розповісти щось цікаве? Хто з дітей міг тобі розповісти щось цікаве?

При проведенні другої бесіди дітям пропонувалося закінчити речення, яке починав експериментатор: у дитячому садку цікаво гратися з ...; я буду розглядати цікаву книжку разом з ... ; я хочу гратися з ..., а ... хоче гратися зі мною; я люблю розповідати цікаві історії ...; я люблю слухати історії, які мені розповідає ...

Питання другої бесіди давали змогу не тільки з'ясувати вибірковість при бажаному спілкуванні, а й помітити емоційне ставлення дитини до партнера по спілкуванню. Фіксувалися паузи, посмішки, погляд, сила голосу. Перед початком бесіди дитині пропонувалося подумати, з ким із дітей групи вона любить грати, розмовляти, розглядати книжки. На роздуми давалося 2-3 хвилини і тільки після цього експериментатор пропонував дитині пограти в гру, у якій він буде починати речення, а дитина закінчувати його. Кожна бесіда проводилася 4 рази упродовж 2-х місяців, що дало можливість об'єктивно оцінити вибірковість партнерів по спілкуванню. Причому, при виборі фіксувалися мотивування якщо дитина їх робила сама, без додаткових запитань експериментатора, це допомогло якоюсь мірою визначити, чим керуються діти при виборі партнерів по спілкуванню.

Залежно від постійності вибору ми могли судити про ступінь прийняття чи неприйняття певною дитиною дитини іншого віку чи однолітка, тобто про коло бажаного спілкування. Якщо одного з членів групи дитина постійно називала в бесідах, то можна було стверджувати, що саме він входить в коло "бажаного спілкування"(Я.Л. Коломінський). Відсутність бажаного кола спілкування спостерігалоя набагато менше, ніж реального.

Бесіди показали, що вибір партнерів по спілкуванню в різновікових групах збігався в 55,8% випадків. Це показник досить суттєвий. Для порівняння, за даними Счастної А.М. у дітей сьомого року життя, які відвідують дитячий садочок, збіг виборів реального і бажаного спілкування відмічається тільки в 35% випадків [9,89-90]. В одновікових групах дитячих садків 19-24%

(Л.В.Артемова) [3, 21-22]. В той же час, за дослідженнями Авраменко В.В. у сімейних групах дитячих будинків кількість збігу виборів реального і бажаного кола спілкування набагато більше 59% [3, 21-22]. З цього автор робить висновок, що групи дитячих будинків через свою ізольованість і нечисленність вихованців дають змогу більшою мірою, ніж групи дитячих садків, реалізовувати дітям вибіркові стосунки в реальному спілкуванні.

Не можна не погодитися з висновком автора, що кількість дітей у групі значно впливає на вибіркове спілкування. Але як показує наше дослідження, високий відсоток збігу виборів пояснюється не стільки ізольованістю дітей, скільки різновіковим складом групи, який дає можливість майже кожній дитині реалізувати свою потребу в спілкуванні.

В умовах нашого експерименту під час бесід з дітьми в 38% випадків перевага дошкільників надавалася одноліткам (в реальному спілкуванні, за даними спостережень – 49%) і 62% випадків - дітям різного віку (в реальному спілкуванні – 51%).З них – 27,3% дітям, старшим на 1 рік, 18% - дітям, молодшим на 1 рік, 13% – дітям старшим на 2 роки, 3,7% – молодшим на 2 роки.

В переважній кількості випадків у дітей збігався один вибір, у деяких 2-3 вибори. Причому вибори збіглися однаковою мірою як у хлопчиків, так і в дівчаток. 28,6% виборів у хлопчиків, 27,4% – у дівчат.

В процесі аналізу одержаних даних ми звернули увагу на те, що у дітей сьомого року життя взаємність виборів була значно вищою, ніж у дітей середнього дошкільного віку. Так, з 55,8% загальних виборів, які збіглися у дітей групи, 22,6% припадає на дітей сьомого року життя, 19% – шостого,

14,2% – п'ятого року життя. Як правило, діти сьомого року життя отримують набагато більше виборів, ніж молодші діти, вони користуються симпатіями як однолітків, так і дітей, молодших за свій вік, високо оцінюються ними. В переважній більшості випадків мають постійних партнерів по спілкуванню, у яких вибори збігаються як у реальному, так і в бажаному колі спілкування.

Не збіглися вибори дітей, за результатами бесід, в 44,2% випадків. Причому, у дошкільників сьомого року життя тільки в 6% випадків. У той час, як у дітей шостого року ця кількість зростає більше ніж втричі (18%), а в дітей п'ятого року вона сягає 20,2%. Не можна не помітити, що від середнього до старшого дошкільного віку з'являється тенденція до підвищення взаємності у виборі партнера по спілкуванню.

Молодші діти в бесідах нерідко називають бажаними партнерами по спілкуванню старших вихованців, з якими в реальному спілкуванні була мінімальна кількість контактів. Причому з ними вони хотіли не тільки грати, а і обмінюватися інформацією, яка цікавить їх і може зацікавити, на їх погляд, і старших дітей. “Ми б з Денисом і Сашком розповідали один одному про динозаврів, які живуть в печерах.”

Молодші діти вибирають старших навіть тоді, коли чітко знають, що ті з ними спілкуватися не хочуть і перевагу надають іншим дітям. Наприклад, Женя А. (5-й рік життя): “Я б хотів гратися з Максимом З. (7-й рік життя), але він грається з Олегом Т. (7-й рік життя) і зі мною гратися не хоче.” Як правило, у випадках розбіжності виборів молодші діти знають, що в реальному спілкуванні цих контактів немає або вони обмежені. Тому в бесіді вони перелічують майже всі види діяльності, наче подумки пропонують бажаному партнеру саме ту, в якій було б цікаво діяти і спілкуватися їм обом.

На вибір дівчат часто впливають емоційні подразники – як позитивні, так і негативні, а також близька просторова взаємодія: сидять за одним столом, разом сплять. Діана (6-й рік життя): “Я точно не знаю, хто хоче зі мною гратися. Може, Катя (5-й рік життя). Ми поряд з нею спимо. Ось моє ліжко, а ось Каті. Бачити, як вони близько стоять? Можна тихенько розмовляти” .

Перевага надавалася старшим дітям тому, що вони більше знають і вміють.

Наталка С. (6-й рік життя): “Я хочу сидіти за одним столом з Марійкою К. (7-й рік життя), бо вона допомагає на заняттях, вміє добре читати слова в букварі”. Нікіта Л. (5-й рік життя): “Маша (7-й рік життя) знає багато цікавих казок та історій, вміє їх розповідати іншим дітям”.

В ході бесід 8,3% дітей бажаними партнерами по спілкуванню, крім дітей групи, називали дорослих, це були не тільки мама, тато, дідусь, а й вихователі групи. Наприклад: “ Цікаву книжку буду розглядати з мамою, а гратися хочу з Денисом і Омаром. Зі мною ж хоче гратися тато. Я буду розповідати цікаві історії Денису й Омару, а слухати люблю, коли історії розповідає мама.”

Діти 5-7 років вибирають дитину іншого віку як партнера по практичній взаємодії для ділового, особистісного чи пізнавального спілкування. Дорослим вони частіше довіряють свої переживання, мрії, плани на майбутнє.

Спостереження за спілкуванням дітей, в діяльності, не регламентованій вихователем, дало змогу виявити умови, які перешкоджали бажаному для кожної дитини різновіковому спілкуванню.

- Так, спілкування не відбувається в тому разі, коли старша дитина недооцінює або навіть занижує можливості молодшої “Ти цього не вмієш робити”, “Відійди, зараз усе зіпсуєш”. Якщо молодша дитина невпевнена у собі, то контакт взагалі не відбувається. Якщо дитина активна, впевнена, то вона намагається переконати старшого, навіть піти на конфлікт з ним.
- Коли молодший партнер сприймається старшою дитиною тільки як об’єкт спілкування – потрібний, або такий, що заважає. Якщо заважає, то його взагалі можна усунути від діяльності і не обов’язково з ним вступати у контакт і спілкуватися. Якщо потрібний, то ним варто оволодіти. В цьому випадку спілкування відбувається за схемою, заданою наперед старшою дитиною, у якій молодшій дитині не дається можливість висловлюватись,

її постійно перебивають, нав'язують свою думку. Старша дитина всіляко підкреслює свою виключність і залишає за собою право на першість: “Я знову тебе обіграв у грі”.

- Коли стосунки між старшими і молодшими дітьми будуються не на основі взаємних симпатій, а на силових методах, задобрюванні, обмані: “Ти замість мене склади іграшки в шафу, а я з тобою стану в парі, коли будемо виходити на прогулянку”. “Підійди до старших дівчат і зламай їх будову”.

Вивчення реального і бажаного кола спілкування дітей різновікових груп дало змогу зробити такі висновки:

Різновікові групи у порівнянні з одновіковими дають більшу можливість для реалізації потреби у спілкуванні кожної дитини.

Бажаними партнерами по спілкуванню у різновікових групах частіше виступають старші на один рік дошкільники або однолітки тому, що вони більше знають і вміють.

У дітей сьомого року життя взаємність виборів значно вища, ніж у дітей п'ятого року. Вони користуються симпатіями, як однолітків, так і дітей, молодших за свій вік, високо оцінюються ними, мають постійних партнерів по спілкуванню, у яких вибори збігаються як у реальному, так і в бажаному колі спілкування.

Молодших дітей у різновіковій взаємодії приваблює сам факт спілкування зі старшими дошкільниками, можливість ідентифікувати себе з більш досяжним, ніж дорослий, зразком. Вони більшою мірою зацікавлені у різновіковому спілкуванні і зорієнтовані на старших дітей.

Від середнього до старшого дошкільного віку з'являється тенденція до підвищення взаємності у виборі партнерів по спілкуванню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України про дошкільну освіту. № 2628-III 11 липня 2001 р.
2. Положення про дошкільний навчальний заклад. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 12 березня 2003 р. № 305.
3. *Авраменко В.В.* Психологические особенности межличностных отношений в дошкольной группе детского дома. Автореферат дисс. канд. психол. наук. – Минск, 1992 – 22 с.
4. *Вовчик-Блакитная Е.А.* Мотивы взаимодействия старших дошкольников с младшими детьми. Дис. канд. психол. наук. - К., 1988 – 141с.
5. *Герасимова Е.* Особенности взаимодействий дошкольников в разновозрастной группе. //Дошкольное воспитание, 2002, №1 – с. 44 – 47.
6. *Ковалева Т.Н.* Психологические особенности межличностных отношений в разновозрастной группе детского сада. Автореферат дисс. канд. психол. наук. – Минск, 1991 – 21 с.
7. *Смольникова Г.В.* Методика вивчення спілкування дітей в умовах різновікової групи дошкільного навчального закладу. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. /За ред. Максименка С.Д. – К.: 2003, т. V, ч. 1. – с. 233 – 242.
8. *Смольникова Г.В.* Вплив спілкування дошкільників різного віку на розвиток дитини як особистості. Психологія. Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, Випуск 18, 2002. – с. 142-149.
9. *Счастливая А.М.* Психологические особенности межличностных отношений детей шестилетнего возраста в условиях детского сада и подготовительных классов школы. Дисс. канд. психол. наук. – Минск, 1980 – 167 с.